

DEMOKRATIZACIJA DRUŠTVA

Sažetak

U radu se govori o procesu demokratizacije kao stalnoj i trajnoj obavezi država i društava. Demokratizacija zavisi od mnogo važnih faktora koji na nju utiču. Rezultat demokratizacije je demokratija, koja je šira i potpunija, sa više prava i sloboda. Demokratizacija podrazumijeva suštinske političke, socijalne, kulturne promjene koje se kreću u demokratskom pravcu. To može biti prelaz iz autokratskog, poludemokratskog ili nedemokratskog sistema u demokratski politički sistem. Rezultat može biti stabilizacija demokratije ili destabilizacija. Na demokratizaciju utiču različiti i brojni faktori. Idealni rezultati demokratizacije su da građani ostvare potpuno svoja prava, pravo glasa, da se ostvari vladavina prava, bolje funkcionisanje sistema, popravi standard građana.

Ključne riječi: *demokratizacija, demokratija, demokratske promjene, promjena režima, autoritarnost, zemlje u razvoju, socijalna skrb, autoritarna politika, političke institucije, zakonodavna politika, modernizacija, tranzicija*

Uvod

Demokratizacija predstavlja nastojanje da se uredi država po demokratskim načelima, a to je i provođenje demokratskih načela i postupaka u život, približavanje vlasti građanstvu i svojim biračima, te širenje humanih, demokratskih odnosa u društvu. U svijetu se vrše raznovrsni i složeni procesi demokratizacije, koji zahvataju pojedine ili sve oblasti društva. Razlike se vide ako se porede ili komparativno promatraju demokratizacije u različitim regionima svijeta. Demokratizacija je oružje protiv raznih oblika nepravde. Ona je proces usvajanja vrijednosti demokratije u državi i društvu i stabilizuje demokratiju. Važna je za sve zemlje, a naročito za zemlje u razvoju i tranziciji. Zahtijeva prihvatanje i poštovanje demokratskih vrijednosti, kao što su sloboda, jednakost, solidarnost, odgovornost, dostojanstvo ličnosti, samopoštovanje i uvažavanje drugog, drugačijeg i različitog... Ona podrazumijeva izgrađivanje i pridržavanje demokratskih principa i procedura u odlučivanju i praktičnom djelovanju, kao što su aktivna i odgovorna participacija, odnosno učestvovanje, dijalog, diskusija, debata, tolerancija, nediskriminacija i pregovori zasnovani na argumentima, a ne na autoritetu i moći, te miroljubivo rješavanje sporova, sukoba i konflikata...

Svi možemo uticati na mijenjanje života ljudi oko nas i sredine u kojoj živimo. Dok svi ne počnemo koristiti svoju moć u javnosti, njome će i dalje upravljati oni koji žele da vladaju drugima, a umjesto onih koji je žele postići opće dobro. (Marilyn French) Demokratizacija podrazumijeva: demokratiju, vladavinu naroda i vladavinu uz poštivanje načela građanstva, ili jednako pravo svih pojedinaca da biraju i da budu birani.

To podrazumijeva *jednake obaveze* svih da se poštuje legitimnost odluka nastalih odlučivanjem izabраних, poštovanje ljudskih prava: građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih, ekoloških, individualnih i kolektivnih prava. To se odnosi i na učešće građana u javnom i političkom životu, efikasan, pošten i transparentan rad svih organa i nivoa vlasti, modernizaciju i efikasnost rada uprave, participaciju građana u donošenju odluka u državi i na lokalnom nivu. Za građane to znači slobodan pristup informacijama kojima raspolažu organi na svim nivoima vlasti. Dva ključna principa procesa demokratizacije su:

- *princip jednakosti* (pravednost, dostupnost i uvažavanje ljudskih prava i jednakih mogućnosti za sve, bez obzira na spol, uzrast, rasu, etničku, religijsku i političku pripadnost, mjesto življenja i imovinsko stanje, sposobnosti i zdravstveni status...). U procesu demokratizacije ovaj princip jednakosti treba doći do punog izražaja.

- *princip participacije* (sloboda izražavanja mišljenja, okupljanja, udruživanja, izbora i aktivnog učešća građana u odlučivanju u lokalnoj zajednici, državi i društvu, na svim nivoima vlasti, uz prihvatanje odgovornosti). To podrazumijeva učešće građana u raznim poslovima i odlučivanju. U praksi se često zapostavlja pitanje odgovornosti, jer se demokratizacija i demokratija shvataju formalno. Savremene demokratije pružaju mogućnost veće participacije građana.

Demokratizacija je naziv za proces kojim se društveno-političko uređenje¹ neke zemlje transformiše, odnosno prolazi kroz tranziciju prema demokratiji, a to je napuštanje nedemokratskih, autokratskih² ili totalitarnih³ oblika vladavine. Demokratizacijom se relaksiraju, amortizuju razne napetosti ili brojni konflikti u društvu. Ostvarenje demokratije osnovni je cilj tranzicijskih društava, pa je stoga proces demokratizacije osnovni tranzicijski proces, od koga bitno zavise i mnogi drugi transformacijski procesi u cjelokupnom društvu. Početak demokratizacije je takođe važan, kako bi se vidjelo od čega se krenulo i šta se na kraju postiglo. Demokratizacija označava promjenu političkog sistema, uspostavljanje i konsolidaciju demokratskog sistema. To je i obiman proces usvajanja vrijednosti demokratije. Mnoga društva u historiji nastojala su napraviti promjene, provesti reforme i izvršiti demokratizaciju. Ona društva koja su uspjela provesti na vrijeme te reforme mogla su opstati, preživjeti ili se transformisati i prebroditi probleme. Demokratizacija je bila rješenje i spas za društva koja su u problemima, ekonomskim, socijalnim, političkim, kulturnim... Ako su kasnila sa promjenama, onda su imala šansu da stagniraju, zaostaju ili propadnu. Pod demokratizacijom se mogu podrazumijevati procesi

¹ *Politički poredak, političko uređenje ili oblik vladavine* (za koji se ponekad koriste i izrazi **društveno uređenje**, odnosno *porijeklo*) je naziv za sistem institucija koje čine vlast u nekoj državi.

² *Autokratija* je sistem diktatorske vlasti, gdje jedna osoba posjeduje neograničenu moć nad drugima. Ta vlast nije adekvatno ograničena. Uobičajeni naziv za režime u kojim vlada volja jednog je autokratija. Onaj ko tako vlada je autokrata. Autokratski sistem vrijednosti najčešće se ostvaruje prinudnim sredstvima preko državnih institucija i organa, političkih stranaka, vjerskih grupa, sistema obrazovanja ili grupa za pritisak. (Faruk Kozić, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018., str.20.)

³ *Totalitarizam*, rjeđe *totalna vlast* ili *totalna vladavina*, je izraz kojim se od druge polovine 20. vijeka tradicionalno opisuju politički sistemi u kojim država posjeduje potpunu kontrolu nad društvom, odnosno nastoji nadzirati i upravljati svim aspektima javnog i privatnog života. (*Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokratije*, Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994., str.55-57.)

različitog sadržaja, intenziteta i trajanja, od blagih i postepenih promjena do radikalnih revolucija⁴ ili postepenih reformi⁵ koje mogu trajati dugo. Kao primjer mogu poslužiti neke od država zapadne Evrope gdje je demokratizacija počela sa tzv. *građanskim* revolucijama u 17. i 18. vijeku, odnosno gdje su postavljeni osnovi modernog koncepta demokratije. Demokratizacija podrazumijeva tzv. demokratsku konsolidaciju, gdje demokratski poredak postaje stabilan oblik vlasti – da se više ne može vratiti u nedemokratski sistem. Usljed ekonomske i političke nestabilnosti proces demokratizacije se može prekinuti, odnosno demokratizirane zemlje se mogu vratiti u neko nedemokratsko stanje. Kao primjer služi Argentina u 20. vijeku. Razvoj društva ide u pravcu demokratizacije i demokratije. Demokratija dođe kao krajnji cilj.

Doprinosi objašnjenju i afirmaciji demokratizacije

Mnogi su pisali o demokratizaciji nastojeći dati svoj doprinos objašnjenju ovog značajnog društvenog fenomena. Knjiga autora Maldini Pere, *Demokracija i demokratizacija*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008. godine bavi se s dva aspekta savremene demokratije. Riječ je o demokratiji kao *konceptu* i demokratizaciji kao *procesu*. Prvi obuhvata normativno određenje (vrijednosnu, ideološku i političku osnovu demokratije kao političkoga sistema) i osnovne karakteristike savremene liberalne demokratije. Drugi aspekt je znatno obuhvatniji, širi i kompleksniji, razmatra pitanja demokratizacije, njezinih preduslova, uzroka, oblika uspostave, održanja i razvoja demokratskih sistema u savremenim društvenim uslovima, posebno nakon raspada socijalističkih društava. Nastojao je identifikovati ključne činioce demokratizacijskih procesa na osnovu kojih se demokratija može postići. To su oni koji demokratiju omogućuju i podstiču i oni koji je onemogućuju, usporavaju i koče. Dao je objašnjenje zašto su savremeni pokušaji demokratizacije u svijetu vrlo različiti. Praksa pokazuje da pojedini procesi demokratizacije imaju različite domete i rezultate. Knjiga se bavi razmatranjem demokratizacije kao širokog, kompleksnog i za društva važnog procesa u savremenoj političkoj historiji. Ovi procesi odvijaju se pred nama i mi u njima učestvujemo. U središtu njegovog interesa je problem demokratizacije političkih poredaka, kojim se bavi u osam poglavlja. Autor je posebnu pažnju posvetio razvoju građanske političke kulture u transformacijskim društvima, što definiše kao proces „demokratske resocijalizacije“ koji zahvata individualni i socijalni nivo.⁶ Politička tradicija i kultura, kao i demokratska tradicija i kultura imaju važnu ulogu u procesima demokratizacije.

Demokratizacija znači da svi imaju priliku da se njihov glas čuje. Zdravom demokratskom društvu potrebni su aktivni građani, sposobni upućivati zahtjeve izabranim predstavnicima, kao i

⁴ *Revolucija* je radikalna promjena društvenih odnosa. U političkom smislu označava korjenitu promjenu društvenog uređenja. Riječ *revolucija* znači preokret. U nekim revolucijama učestvuju veliki broj ljudi, ili čak većina neke socijalne grupacije ili naroda, a u drugim samo mala grupa revolucionara.

⁵ *Reforma* (latinski: *reformare*, „preobličiti“, „preobraziti“) je izraz koji u politici označava svako nastojanje da se promjenom zakonodavstva ili načina rada državne uprave poboljša *opće* stanje u društvu odnosno državi, a da se ne dovode u pitanje osnove društvenog, političkog, socijalnog ili ekonomskog poretka. Reforme za cilj imaju poboljšanje efikasnosti državne uprave, zdravstva, školstva, policije, vojske... One za cilj mogu imati i poboljšanje ekonomskog položaja određenih slojeva stanovništva u nastojanju da se smanje socijalne napetosti. Reforma se razlikuje od revolucije po tome što se osnovi sistema ne dovode u pitanje. Razlike između revolucije i reforme nisu jasne, pa neke reforme mogu, kroz duže vrijeme, predstavljati promjenu revolucionarnog značaja.

⁶ Pero Maldini, *Demokracija i demokratizacija*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008.

efikasne državne institucije koje su otvorene i odgovorne biračima i svim građanima. Organizacija za saradnju i sigurnost u Evropi (OSCE) ima misiju da sarađuje sa organizacijama civilnog društva u razvoju njihovih kapaciteta kako bi mogli da zagovaraju i lobiraju za svoje potrebe, kao i sa državnim institucijama, kako bi se osigurali mehanizmi koji bi omogućili učešće građana u odlučivanju o ključnim pitanjima poput javne potrošnje, strateškog planiranja i javne politike. Misija unapređuje kapacitete parlamentarnih tijela zaduženih za nadzor sigurnosnog sektora, čiji je zadatak obezbijediti da sigurnosne institucije postupaju u skladu sa međunarodnim pravom i demokratskim principima, a to parlamentima omogućuje da sigurnosne institucije mogu pozvati na odgovornost.⁷ OSCE pomaže državama učesnicima u izgradnji i konsolidaciji demokratskih institucija. To znači pomoći vladama da postanu odgovornije, transparentnije i reprezentativnije.

OSCE je jedno od glavnih svjetskih regionalnih tijela za ljudska prava, preko Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) sarađuje s vladinim institucijama, političkim strankama i parlamentima i pomaže civilnom društvu u kreiranju javnih politika. ODIHR također podržava napore država koje učestvuju u afirmisanju povećanja učešća žena i mladih u politici, jačanju i demokratizaciji rada parlamenata, razvoju višestranačkih političkih sistema, poboljšanju integracije migranata i modernizaciji sistema registracije stanovništva za izbore.

Demokratizacija je proces proširivanja političkih sloboda i prava građana, kako s obzirom na lične slobode, kao što su sloboda savjesti i vjeroispovijesti, sloboda govora i mišljenja, sloboda udruživanja itd., tako i s obzirom na prava građana u učestvovanju u upravljanju društvenim poslovima na svim nivoima vlasti. Nakon pada Berlinskog zida 1989. godine proces demokratizacije zahvatio je komunističke zemlje. Demokratizacija se provodi i u nedemokratskim društvima borbom za demokratiju, ljudska i politička prava i slobode.⁸ Nedemokratskim sistemima višestruko je potrebna demokratizacija i demokratija.

Krajem 20. vijeka, zahvaljujući padu komunizma,⁹ veliku popularnost je stekla teza da demokratizacija predstavlja nezaustavljiv i nepovratan globalni proces tzv. *kraja historije*. Govorilo se da će vremenom sve zemlje svijeta imati demokratski poredak. To se još nije dogodilo. Raspadom Sovjetskog Saveza nastavili su da se šire procesi demokratizacije u svijetu. Ti znaci vide se i među najautoritarnijim zemljama svijeta. Uvode se oprezni koraci reformi. Ovaj opšti trend demokratizacije ne mora biti stalan, jer je kroz historiju bilo i stagnacija. Demokratizacija je povezana sa globalizacijom¹⁰ i to otvara nove prostore za širenje demokratije i ljudskih prava.

⁷ <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/democratization>

⁸ proleksis.lzmk.hr/17332/

⁹ *Revolucije iz 1989. godine* je izraz kojim se opisuju niz događaja tokom kojih je 1989. godine, u šest država Istočnog bloka Poljskoj, Mađarskoj, Istočnoj Njemačkoj, Bugarskoj, Čehoslovačkoj i Rumuniji, došlo do nestanka jedopartijskih komunističkih režima i njihove zamjene višepartijskim demokratskim sistemima. Nakon što su sljedeće godine u tim državama održani prvi višestranački izbori, u njima su ostvarile dominaciju antikomunističke i nacionalističke, zapadno orijentisane stranke. Usledio je raspad Sovjetskog saveza, Jugoslavije i pada komunističkog režima u Albaniji. Zbog toga se ti događaji, koji označavaju kraj hladnog rata, često nazivaju *Pad komunizma* ili *Pad komunizma u Istočnoj Evropi*. Komunistički režimi još uvijek postoje u NR Kini, Sjevernoj Koreji, Kubi. U stranoj literaturi se ponekad koristi i izraz *Jesen naroda*. Revolucije 1989. godine su označile dramatičnu promjenu ravnoteže sila i označile početak post-komunističke ere, odnosno hegemonije neoliberalnog kapitalizma na ekonomskom, liberalne demokratije na ideološkom, te SAD na političkom i vojnom planu.

¹⁰ Entoni Gidens, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2005., str.432-433.

Faktori koji utiču na demokratizaciju društva

Izučavanje procesa modernizacije i demokratske stabilizacije političkih ustanova i političkih procesa u državama govori mnogo o njima. Na demokratizaciju utiču *različiti i mnogi faktori*, uključujući ekonomski razvoj, historiju i civilno društvo. Idealni rezultat demokratizacije je osigurati da svi punoljetni građani imaju pravo da glasaju i da glasaju u svom političkom sistemu, odnosno u svojoj državi. Postoje značajne rasprave o faktorima koji utiču ili ograničavaju demokratizaciju. Mnogo stvari, uključujući ekonomiju, kulturu i historiju, navodi se da utiču na ove procese. Neki od češće spomenutih faktora su: bogatstvo, socijalna jednakost, kultura, obrazovanje, urbanizam, socijalni kapital, diktatorska vlast, prirodni resursi, spoljna trgovina, demokratija protestovanja, svrgavanje diktatura i diktatora, strane intervencije, ratovanje, mir i sigurnost, znanje, dizajn proizvoda i usluga, civilno društvo, tradicija i demokratska kultura... U drugim kontekstima može se govoriti i o novim oblicima i područjima demokratizacije. O demokratizaciji se najčešće misli u kontekstu nacionalne ili regionalne politike, pojam se također može primijeniti na: međunarodna tijela, korporacije, Internet... Može se govoriti o demokratizaciji na lokalnom nivou u okviru lokalne uprave.

Mnoga međunarodna tijela i organizacije, prije svih Ujedinjene nacije, utiču na demokratizaciju. U njima postoji potreba, zahtjev i poziv za reforme i izmjene strukture glasačkih sistema i načina glasanja širom svijeta. Demokratizacija se vrši i primjenjuje u korporacijama u kojima je tradicionalna struktura moći bila usmjerena odozgo prema dolje, jer najbolje znaju šefovi šta i kako treba raditi... To se prilično razlikuje od savjetovanja, osnaživanja nižih nivoa vlasti i odlučivanja i difuzije odlučivanja (moći) u cijeloj firmi, kako to praktično traže brojni zahtjevi i pokreti *za demokratiju na radnom mjestu*. Labava anarhistička struktura, radne grupe za Internet inženjering i sam Internet inspirisali su neke grupe da pozovu na demokratizaciju načina držanja, održavanja i funkcionisanja Interneta i da postoje previše centralizovani dijelovi. Internet predstavlja moćno sredstvo širenja informacija i demokratizacije, a njegov uticaj „prelazi nacionalne i kulturne granice između država, olakšava prenos ideja po svijetu“.¹¹

Međunarodna saradnja je važan i obiman posao i proces koji dovodi do demokratizacije. Američka studija iz 2002. godine utvrdila je da je članstvo u međunarodnim organizacijama „povezano sa prelazima u demokratiju u periodu od 1950. do 1992. godine“. Ulaskom u razne međunarodne organizacije dolazi do usklađivanja sa svijetom i poboljšanja demokratije, ljudskih prava i sloboda. Ova vrsta saradnje i kontakata, razmjene informacija i međusobnog komuniciranja doprinosi demokratizaciji društava širom svijeta.

Demokratizacija znanja predstavlja sticanje i širenje znanja među običnim ljudima, a ne samo privilegovanim društvenim elitama i grupama. Javne biblioteke i moderna digitalna tehnologija poput Interneta igraju ključnu ulogu, jer stanovništvu pružaju otvoren pristup informacijama. Uobičajena, ali pogrešna upotreba riječi „demokratizacija“ znači „masifikacija“, tj. kada niži troškovi i bolja dostupnost znače da prethodno ograničene usluge ili proizvodi postanu dostupni masama potrošača ili preduzeća – kao što su mobilni telefoni, računari, IKEA. „Demokratizacija dizajna“ takođe se može koristiti za kompanije koje dobijaju dizajnerske ideje

¹¹ Isto, str.434-435.

od krajnjih korisnika i svojih radnika. Inovacija u svom modernom značenju predstavlja „novu ideju, kreativne misli u obliku uređaja ili metode“. Inovacije su vezane za modernizaciju i demokratizaciju firmi, preduzeća, proizvodnje, institucija i sistema.

Postoji veza između socijalne jednakosti i demokratizacije. Acemoglu i Robinson tvrdili su da je odnos između socijalne jednakosti i demokratske tranzicije kompliciran: ljudi imaju manje razloga za pobunu u egalitarnom društvu, na primjeru Singapura, pa je vjerovatnost demokratizacije manja. U visoko neravnopravnom društvima je drugačiji odnos prema demokratizaciji, kao što je bila Južna Afrika u vrijeme aparthejda. Preraspodjela bogatstva i moći u demokratiji bila bi toliko štetna za bogate elite da bi učinile sve da spriječe demokratizaciju. Vjerovatnija je demokratizacija kao pojava negdje u sredini, u zemljama, čija elita nudi ustupke, jer prijetnju revolucijom smatra vjerodostojnom, a i cijena ustupaka koju daje nije previsoka. Ovo očekivanje je u skladu s empirijskim istraživanjem i tezama koje pokazuju da je demokratija stabilnija u egalitarnim društvima.

Obrazovanje je važno za demokratizaciju, razvoj i stabilizaciju demokratije. Često se ističe da kroz obrazovanje treba razvijati odgoj za mir, za građane svijeta, interkulturalnost, društvenost, ljudska prava i pravdu, ekologiju, širenje informacija, zakonitost, vladavinu prava, uvažavanje različitosti...¹² Već dugo postoji teorija da obrazovanje podstiče i pomaže stabilna i demokratska društva i njihov razvoj. Istraživanja pokazuju da obrazovanje vodi većoj političkoj toleranciji, povećava vjerovatnoću političkog učestvovanja i smanjuje nejednakost u društvima. Istraživanja pokazuju da „povećanje nivoa obrazovanja poboljšava nivo demokratije“. Demokratizacija obrazovanja intenzivnija je u slabo razvijenim i siromašnim zemljama. Veću potrebu za demokratizacijom i reformisanjem od obrazovanja i društva imaju siromašne i slabo razvijene zemlje. Reformisanjem obrazovanja unose se potrebne promjene.

Postoje istraživanja koja ukazuju da intenzivnija i veća urbanizacija, na različite načine, doprinosi demokratizaciji cjelokupnog društva i njegovog razvoja.

Ako se pravilno koriste *prirodni resursi* mogu pozitivno uticati na demokratizaciju društva. Berkeley Thad Dunning (Kalifornija) predlaže vjerovatno objašnjenje za povratak Ekvadora u demokratiju koje je u suprotnosti s konvencionalnom mudrošću da iznajmljivanje prirodnih resursa podstiče nastanak i opstanak autoritarne vlade. Dunning predlaže da postoje situacije u kojima najam prirodnih resursa, poput onih stečenih naftom, smanjuje rizik distributivne ili socijalne politike prema eliti jer država ima druge izvore prihoda za finansiranje svoje politike. A u zemljama zahvaćenim velikim nejednakostima, što je bio slučaj s Ekvadorom 1970-ih, bila je veća vjerovatnost demokratizacije. Vojnim pučem 1972. godine svrgnuta je vlada uglavnom zbog straha od elite da će se dogoditi preraspodjela. Iste godine nafta je postala sve veći finansijski izvor za zemlju. Zakupnine su korištene za finansiranje vojske. Drugi naftni procvat 1979. godine odvijao se paralelno s ponovnom demokratizacijom zemlje. Ponovna demokratizacija Ekvadora povezuje se velikim povećanjem naftnih najamnina, što je omogućilo ne samo porast javne potrošnje, već je povećalo strah od preraspodjele koja je zahvatila elitne krugove. Iskorištavanje najamnina

¹² Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica 2011., str.246.

resursa Ekvadora omogućilo je vladi da provede politiku cijena i plata koja je građanima i omogućila nesmetan i brži rast demokratskih institucija i demokratizacije.

Spoljna trgovina i razmjena između država mogu biti u funkciji demokratizacije i modernizacije društva. Studija iz 2016. godine utvrdila je da kvalitetni trgovinski sporazumi mogu da podstiču demokratizaciju zemlje i samu demokratiju. U susretima i kontaktima između država na raznim nivoima saradnje mogu se isticati prednosti demokratizacije i demokratije.

Demokratija protesta pokazuje stepen demokratičnosti društva; govorimo mnogo o demokratskoj tradiciji i demokratskoj kulturi. Istraživanja pokazuju da su protesti zbog demokratije povezani sa demokratizacijom. Mnogi protesti doveli su do značajnih promjena ili reformi u društvima širom svijeta.¹³ *Prijetnja građanskim protestima i potencijalnim sukobima dovodi do demokratizacije i potrebnih i poželjnih promjena.* Istraživanja su pokazala da prijetnja građanskim sukobom podstiče režime na demokratske ustupke, reforme i promjene,¹⁴ koje predstavljaju demokratizaciju.

Svrgavanje diktatora je težak i opasan posao. Ljudi vole vlast i teško je ostavljaju. Pobunjenici mogu svrgnuti svoje diktatore sa ciljem uspostavljanja demokratske vlasti, ali taj je postupak rijetko uspješan. Smrt diktatora rijetko dovodi do demokratizacije ili demokratije.¹⁵

Strane intervencije nisu popularne, ali mogu uticati na proces demokratizacije ili izazvati suprotan efekat. Zato su više i češće štetne nego korisne. Demokratije su često nametane vojnom intervencijom, naprimjer u Japanu i Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata, Avganistanu, Iraku, Siriji, BiH... U drugim slučajevima, dekolonizacija je ponekad olakšala uspostavljanje demokratija koje su ubrzo zamijenile autoritarne režime. Naprimjer, Sirija, nakon što je na početku hladnog rata, stekla nezavisnost od francuske obavezne kontrole, nije uspjela odmah učvrstiti svoju demokratiju.. Većina pokušaja uspostavljanja demokratije vojnim sredstvima nije uspjela. Nametanje demokratije teško uspjeva i pogrešno je, pokazuje praksa.

Ratovi. Jeffrey Herbst u svom poznatom radu *Rat i države u Africi* objašnjava kako je demokratizacija u evropskim državama postignuta ratom i kako je to uzrok stvaranja država u Africi. On pokazuje kako je rat uzrokovao da država postane efikasnija u prikupljanju prihoda, primorao je lidere da poboljšaju administrativne sposobnosti. Stvoreno je okruženje u kojem bi stanovništvo moglo razviti osjećaj za ujedinjenje. Evropske države su bile pod stalnom prijetnjom upada i ratovanja sa svojim susjedima. Ovaj zahtjev da se neprestano budno prati stanje omogućio je razvoj efikasnih sistema naplate prihoda. Propadale su one države koje nisu prikupile dovoljan prihod za rat i opstanak. Rat je stvorio i zajedničku i snažnu povezanost države i njenog naroda. Građani su se osjećali ugroženim kao nacija i jedino su nacije uspijevale opstati. Samo velike države mogu se suprotstaviti hegemoniji velikih sisla. Borbe protiv ratova natjerale su ljude da se više povezuju s državom i da se bolje organizuju, da se stalno demokratizuju i modernizuju svoje države.

¹³ Studija iz 2016. godine utvrdila je da oko četvrtine svih slučajeva protesta zbog demokratije u periodu od 1989. do 2011. godine dovele su do demokratizacije.

¹⁴ Studija iz 2016. godine utvrdila je da nemiri izazvani sušom u subsaharskoj Africi vode režime, u strahu od sukoba, da idu brže u demokratske ustupke i traže demokratske promjene i ustupke.

¹⁵ Jedna je analiza utvrdila da „od 79 diktatora koji su umrli na vlasti (1946-2014) ... u ogromnoj većini (92%) slučajeva, režim i dalje ostaje kao autokratski nakon autokratove smrti.“

Mir i sigurnost stvaraju uslove za demokratizaciju. Ratovi mogu doprinijeti izgradnji države koja prethodi tranziciji u demokratiju. Međutim, rat je već sam po sebi ozbiljna prepreka demokratizaciji. Iako pristaše *demokratske teorije mira* vjeruju da demokratija dolazi prije mira, historijski dokazi pokazuju suprotno. U gotovo svim slučajevima mir je došao prije demokratije. Mala je podrška hipotezi da demokratija stvara mir. Snažni su dokazi za hipotezu da mir vodi demokratiji. To potvrđuje praksa. Christian Welzel-ova teorija o ljudskom osnaživanju tvrdi da egzistencijalna sigurnost vodi emancipaciji kulturnih vrijednosti i podršci demokratskoj političkoj organizaciji. To je u skladu sa teorijama koje se zasnivaju na evolucijskoj psihologiji. Takozvana *teorija legaliteta* utvrđuje da ljudi razvijaju psihološku sklonost jakom vođi i autoritarnom obliku vlasti u ratnim situacijama ili u slučaju kolektivne opasnosti. S druge strane, ljudi će podržavati egalitarne vrijednosti i sklonost demokratiji u situacijama mira i sigurnosti. Posljedica toga je da će se društvo razvijati u pravcu autokratije i autoritarne vlade kada ljudi osjećaju kolektivnu opasnost, dok razvoj u demokratskom smjeru zahtijeva kolektivnu sigurnost. To objašnjava zašto su skoro svi pokušaji uspostavljanja demokratije nasilnim sredstvima propali. Razvoj demokratije često je bio spor, nasilan i obilježen čestim padovima. Usponi su dolazili u miru.

Uticajno istraživanje demokratizacije radi *Freedom House*, koji je nastao tokom hladnog rata. *Freedom House* je institucija i istraživački centar, koji provodi jedno od najopsežnijih „mjerjenja slobode“ na nacionalnom i međunarodnom nivou, a uz to je i mjera demokratizacije. *Freedom House* kategorizira sve zemlje svijeta prema sistemu vrijednosti sa sedam bodova, s preko 200 pitanja o anketi i više predstavnika ankete u različitim dijelovima svakog naroda. Svrstava zemlje u jednu od tri kategorije.

Jedna studija koja je istovremeno ispitala odnos između tržišne ekonomije (koja se mjeri jednim indeksom ekonomske slobode), ekonomskog razvoja (mjenog BDP-om/ stanovnikom) i političke slobode (mjerene indeksom *Freedom Housea*) utvrdila je da visoka ekonomska sloboda povećava BDP/stanovništva i visok BDP po glavi stanovnika povećava ekonomsku slobodu. Visok BDP po glavi stanovnika takođe povećava političku slobodu, ali politička sloboda nije povećala BDP po glavi stanovnika. Nije bilo direktne veze ni između ekonomske slobode i političke slobode ako se BDP/ stanovniku održava konstantnim.¹⁶ Civilno društva je faktor socijalnog, ekonomskog i političkog razvoja te pokretač pozitivnih društvenih promjena, te značajno doprinosi demokratizaciji društva, stabilizaciji i razvoju demokratije.

O procesu demokratizacije pisali su mnogi autori

Različiti su modeli tranzicije u demokratiju i modeli konsolidacije demokratije. U toj aktivnosti politički akteri su uspješni ili nisu. Njihovi projekti i realna politika potiskuju konzervativno i afirmišu demokratsku tradiciju i naslijeđe. To mogu da kombinuju sa procesima modernizacije i demokratske konsolidacije političkog sistema – efikasnost ustanova, demokratskog poretka, popravljjanje legitimnosti demokratske vladavine. Ovim društvenim fenomenom bavili su se mnogi autori.

¹⁶ Ken Farr; Richard A. Lord; J. Larry Wolfenbarger (1998). „Economic Freedom, Political Freedom, and Economic Well-Being: A Causality Analysis“. *Cato Journal*. **18** (2): 247–262. „Archived copy“ (PDF). Archived from the original (PDF) on 2007-02-03. Retrieved 2005-04-11.

Francis Fukuyama napisao je još jedno klasično i poznato djelo u studijama demokratizacije pod nazivom „Kraj historije i posljednji čovjek“, koji govori o usponu liberalne demokratije kao konačnom obliku ljudske vlasti. Međutim, tvrdio je da je širenje liberalnih ekonomskih reformi imalo različite efekte na demokratizaciju. Na mnogo načina, tvrdilo se da su demokratske institucije bile ograničene ili „disciplinirane“ kako bi zadovoljile međunarodna tržišta kapitala ili olakšale globalni protok trgovine.

Samuel P. Huntington napisao je „Treći val“, dijelom kao odgovor na Fukuyamina gledišta, definirajući globalni trend demokratizacije u svijetu nakon Drugog svjetskog rata. Huntington je definirao tri talasa demokratizacije koji su se dogodili u historiji. Prvi talas donio je demokratiju u zapadnu Evropu i sjevernu Ameriku u 19. vijeku. Uslijedio je porast diktatura tokom narednog razdoblja. Drugi talas počeo je nakon Drugog svjetskog rata, ali je oslabio 1962. i sredinom 1970-ih. Posljednji talas počeo je 1974. godine i još traje. Demokratizacija Latinske Amerike i bivšeg Istočnog bloka dio je ovog trećeg talasa.

Slaven Letica napravio je analizu povijesnih procesa u hrvatskom društvu tokom prošlog vijeka koji su uticali na oblikovanje hrvatskog puta prema demokratiji. Autor posebno ističe kako je hrvatsko društvo iskusilo dvije propale totalitarne ideologije (fašističku i komunističku), tri rata (dva svjetska i treći Domovinski), dvije bankrotirane državne ideje (austrougarsku i jugoslovensku), pola stoljeća života u komunizmu (1945-1990) i godine života u stanju ni-demokratije-ni-diktature (1990-2000). U svjetlu ovih iskustava, autor smatra da su tri bitna faktora bila prepreka bržem razvoju demokratije u Hrvatskoj na prelazu u treći milenij: sama priroda antikomunističke revolucije ili demokratskog prevrata, rat, okupacija i oslobađanje zemlje i način selekcije političke elite i državnog vođstva. To je uzrokovalo da nacionalno jedinstvo i polet, stvoreni u periodu 1990-1995. godine nisu iskorišteni kao pozitivna energija za ostvarivanje privrednog i demokratskog razvoja, već su, u periodu 1995-2001. godine, postepeno pretvoreni u stanje masovne apatije, tjeskobe, beznađa i straha od budućnosti. Polazeći od dva poimanja demokratije: kao vrste političkog poretka, tj. oblika vladavine i kao stanja društva i kulture, tj. kao stanja nacije, autor smatra da se jedini izlaz prema demokratiji nalazi u traženju kreativne, stvaralačke, „eksperimentalne misli“. Tek bi takva misao mogla pomoći definisanju „hrvatskog puta“ koji bi trebao postati oslonac novog nacionalnog konsenzusa, privrednog, društvenog i demokratskog razvoja.¹⁷

U članku se polazi od pretpostavke da su vrijednosti demokratije i na njima zasnovane vrijednosne orijentacije ključne za ostvarenje demokratskoga poretka kao glavnog tranzicijskog cilja. Postavlja se stoga pitanje koje su dominantne društvene vrijednosti i vrijednosne orijentacije hrvatskog društva u vrijeme prvoga tranzicijskog perioda i kako utiču na proces demokratizacije. Vrijednosne orijentacije razmatraju se na osnovu rezultata više relevantnih istraživanja, i to s tri aspekta: općeg (modernizacijskog), političkog i sociokulturnog te kroz određene sociopsihološke aspekte formiranja vrijednosnih orijentacija.

¹⁷ Slaven Letica, *Demokratizacija hrvatskog društva: naslijeđe i suvremeni tijekovi*, *Diacovensia: teološki prilozi*, Vol. 10 No. 1, 2002., str. 105-113. (<https://hrcak.srce.hr/40234>)

Navodi se niz vrijednosnih orijentacija, njihova obilježja i uticaj na društvene i političke promjene te uticaj tranzicijskih promjena na promjene vrijednosnih orijentacija. Usprkos demokratskoj institucionalnoj i normativnoj konstituciji i uočljivim građanskim i demokratskim društvenim vrijednostima, aktuelnu vrijednosnu matricu u znatnoj mjeri još obilježavaju tradicionalne i ranije društvene vrijednosti. Na takvoj vrijednosnoj osnovi teško je ostvariti demokratsko funkcionisanje društva i usmjeravati njegov demokratski razvoj. Stepenn korespondencije dominantnih društvenih vrijednosti s proklamovanim demokratskim normama relativno je nizak. Čini se da je taj sociokulturni fenomen glavni uticajni faktor demokratskog razvoja, znatno veći od ekonomske i socijalne krize.¹⁸

U odnosu na teorije o talasima demokratizacije Samuela Hantingtona nastao je rad Dejana Bursaća „Demokratizacija u 21. veku“. Autor je analizirao dvije grupe promjena: demokratizaciju autoritarnih režima u istočnoj Evropi, a koji se iz više različitih razloga nisu potpuno demokratizirali odmah nakon pada Berlinskog zida 1989. godine. To su takozvane obojene revolucije u SR Jugoslaviji, Ukrajini, Gruziji i Kirgiziji. Obuhvaćen je i talas pobuna i protesta u arapskim zemljama tzv. Arapsko proljeće. Autor je zaključio da ove obojene revolucije pripadaju trećem talasu. Međutim, Arapsko proljeće pokazalo je drugačije odlike u odnosu na dosadašnje procese demokratizacije.¹⁹

Proces demokratizacije je složen i dugotrajan, a da bi se uspješno proveo, neophodan je sporazumni pristup i dogovor elita o njenoj neophodnosti. Efekti demokratizacije su slabi i kratkotrajni, ako ne postoji dogovor elita. Ova teza o saradnji elita u procesu demokratizacije je opravdana. Kroz iskustva Poljske, Srbije, Gruzije i Ukrajine, vidi se da su demokratske transformacije bile zasnovane na dogovoru političkih elita i organizacija civilnog društva. Elite su bile inicijatori demokratskih promjena i njihovo ujedinjenje je doprinijelo većem angažovanju građana u zahtjevima prema ostvarenju za ljudska i građanska prava, tržišnu ekonomiju i ostale aspekte demokratizacije. Poljska je bila prva bivša komunistička zemlja koja je ušla u proces demokratizacije, na osnovu dogovora svojih elita vlasti, intelektualnih i radničkih, odnosno sindikalnih elita.²⁰ Novije promjene u regionu i svijetu mnogi autori već nazivaju četvrtim talasom demokratizacije.

Arhitekt i sociolog Blaž Križnik u tekstu pod nazivom „Demokratizacija svakodnevnog života i neoliberalni prevrat“, vršio je poređenje Slovenije i Južne Koreje. U tekstu govori o ulozi civilnog društva u demokratizaciji svakodnevnog života u urbanim centrima. Rad je fokusiran na urbane centre. Autor ističe pozitivne primjere Slovenije i Južne Koreje i naglašava važnost praktičnih rješenja koja poboljšavaju svakodnevni život građana.²¹ Razmišljajući o urbanizmu, ekologiji i zdravlju u lokalnoj sredini, možemo mijenjati društvene, političke i ekonomske odnose. Ponekad je i štetno razmišljati samo o velikim pričama, globalnim promjenama i nadnacionalnim institucijama ili funkcionisanju demokratije u svijetu i pojedinim državama. Sve je to važno, ali

¹⁸ Pero Maldini, *Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu*, Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju, Vol. 2. No. 1., 2005. (<https://hrcak.srce.hr/38289>)

¹⁹ Dejan Bursać, *Demokratizacija u 21. veku*, Politikon, 2015., br.11, str.40-52.

²⁰ Radosavljević Duško i Matijević Nikolina, *Demokratija – proizvod saradnje elita?*, Politikon, 2014, br. 8, str.22-35.

²¹ <https://onkrajgradbisca.wordpress.com/2013/09/09/demokratizacija-vsakdanjega-zivljenja/>

može se dodati i ono što čini naš život svakodnevno zanimljivim, lijepim, zdravijim, kreativnijim i sigurnijim. To je demokratija našeg svakodnevnog života u kojoj se možemo izolovati od teških tema i problema. To dođe kao jedna vrsta alternative u vrijeme krize, a alternative su konkretne.

Demokratizacija javnih usluga

U demokratskom društvu odnos vlasti prema građanima treba biti drugačiji u odnosu na nedemokratska društva. Vlasti u demokratskim društvima treba da postupaju prema građanima: *ispravno, pravedno i nepristrasno*.²² Javne usluge poput vodoopskrbe, distribucije električne energije i transporta ključne su za ekološku održivost, ali i socijalnu uključenost građana. Te usluge često pružaju neefikasna i korumpirana javna poduzeća i ustanove koje su u potpunosti pod kontrolom političkih stranaka te uglavnom služe partikularnim, a ne javnim interesima. Kao alternativu brojni akteri zagovaraju privatizaciju kroz direktnu prodaju javnih preduzeća, koncesije ili javno-privatna partnerstva, ali u tom slučaju privatna preduzeća dobijaju monopol putem kojeg pokušavaju ostvariti maksimalan profit na uštrb javnih interesa. Često se istražuju modeli demokratizacije javnih usluga kako bi se ispravili nedostaci, problemi i propusti javnog upravljanja. Takvi modeli uključuju različite oblike transparentnosti i participativne demokratije, kako bi razni društveni akteri poput korisnika i radnika, a ne samo predstavnici političkih stranaka, nadzirali javna preduzeća i ustanove u ispunjavanju javnih interesa²³ i obaveza.

Državne institucije imaju obavezu da djeluju u skladu s načelima odgovornosti, istinitosti, djelotvornosti, transparentnosti, kvaliteta, postupanja u dobroj namjeri i poštivanja prema poslovnim partnerima, građanima i javnosti.²⁴

Tranzicija bliskoistočnih država trebala je ići prema demokratizaciji, ali je skretala i u pogrešnom smjeru. Pouke se mogu izvući iz iskustava balkanskih zemalja, koje su u grčevitim nastojanjima, blokadama i opstrukcijama demokratizacije. Demokratska tranzicija može trajati godinama i nikada ne preći u konsolidovanu i stabilnu demokratiju. U tranzicijskim društvima koja su u fazi promjena uvijek je bilo pojedinaca, grupa, udruženja i stranaka koji su nastojali da blokiraju proces promjena i demokratizacije društva.

Evropeizacija kao demokratizacija

Proces evropeizacije država koje nisu članice Evropske unije smatra se procesom demokratizacije ili tranzicije ka liberalnoj demokratiji. Evropeizacija podrazumijeva ispunjavanje kriterija članstva u koje spadaju sloboda, demokratija, poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, te vladavina prava u skladu sa Kopenhaškim političkim kriterijima. Politika uslovljavanja, u procesu demokratizacije postkomunističkih zemalja, podrazumijeva međunarodni pritisak koji uključuje određene institucionalne promjene, odnosno ispunjavanje određenih političkih uslova. Evropeizacija je demokratizacija, koja se vidi na primjeru zemalja Zapadnog Balkana.

²² Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, n.dj., str.94-95.

²³ <https://ipe.hr/program/demokratizacija-javnih-usluga/>

²⁴ Faruk Kozić, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, n.dj., str.244-247.

Demokratizacija se odnosi na političke promjene u pravcu ostvarenja demokratije i predstavlja spor i mukotrpan proces. Postoje tri faze demokratizacije: 1. demokratska liberalizacija ili propadanje autoritarnih i totalitarnih režima, 2. demokratska tranzicija kao formalni proces i 3. demokratska konsolidacija društva. Moguća je *negativna demokratska konsolidacija*: rješavanje ustavnih pitanja, ponašanje političke elite i odnos civilne i vojne vlasti. *Pozitivna demokratska konsolidacija podrazumijeva*: institucionalizaciju novih demokratija, internalizaciju pravila i procedura, širenje demokratskih vrijednosti kroz aktiviranje civilnog društva i popravljivanje političke kulture. Demokratska konsolidacija uključuje: stabilizaciju, rutinizaciju, institucionalizaciju i legitimizaciju obrazaca demokratskog ponašanja, stvaranje demokratskog ambijenta. Postoje tri karakteristike demokratizacije postkomunističkih zemalja: a) modernizacija, b) državnost, odnosno postojanje problema izgradnje države, državne teritorije, secesionizma, etnonacionalizma, homogenizacije i c) vanjski faktori, kao što je uticaj Evropske unije.

Uticaj Evropske unije na proces demokratizacije na zemlje Balkana je veliki i postepen: pretpristupna faza: uslovljenost ispunjavanjem Kopenhaških kriterija; faza pretpristupnih pregovora (analiza kroz godišnje izvještaje) i faza punopravnog članstva. Evropska unija najviše utiče na institucionalni nivo i političke elite, potom na razvoj političkih stranaka i civilnog društva. Najmanje je vidljiv na nivou razvoja medija i civilnog društva, što se povezuje uz političku i pravnu kulturu komunističkog naslijeđa u kojoj je centralna vlast, odnosno država imala glavnu riječ u prihvatanju i primjeni političkih i zakonskih odluka; od korupcije, zaštite ljudskih i manjinskih prava do reforme pravosuđa. Demokratizacija i promjena režima uglavnom su unutrašnji procesi država. Razna društva i političke režime najviše transformišu unutarnji akteri. Čak se ignoriše činjenica da moderna društva nemaju jedan centar upravljanja. To se vidi na osnovu medijske javnosti, građanskih inicijativa, protestnih pokreta... U savremenim uslovima kao da se isprobavaju nove forme direktnog učestvovanja građana u odlučivanju u odnosu na tehnički napredak i razvoj i fikciju centralnog upravljanja i ubrzanog progressa. Te forme novih oblika i metoda neki nazivaju *eksperimentalnom demokratijom*.

Transformacija sistema u demokratiju može se inicirati i podsticati izvana. Demokratija je oblik vladavine u kojoj narod ili narodi vladaju. Demokratija ima više lica, ali određeni principi moraju biti poštovani – kao što su ustavna vladavina, poštovanje ljudskih prava, odanost vladavini prava, sloboda izražavanja i udruživanja. Formalni preduslovi za postojanje demokratije su: višepartijski sistem, slobodni i fer izbori, ustavom ograničena vlast, podjela vlasti, sloboda udruživanja, sloboda govora, izražavanja i mišljenja, poštovanje ljudskih prava i sloboda (individualni i kolektivnih). Materijalni preduslovi su: politička kultura, razvoj civilnog društva, obrazovanje.²⁵

Demokratizacija Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina je izvršila značajne ustavne promjene ustavnim amandmanima iz 1990. godine i nastavila se demokratizirati. Ovim amandmanima izvršene su promjene u društvenoekonomskim odnosima, otvaranjem prema tržišnoj ekonomiji i promjene u političkom

²⁵ http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2018/11/Europeizacija_i_demokratizacija.pdf

sistemu otvaranjem mogućnosti da se dotadašnji jednopartijski sistem zamijeni sa višepartijskim sistemom i pluralističkom demokratijom. Dotadašnji skupštinski sistem vlasti sa jedinstvom državne vlasti zamijenjen je parlamentarnim sistemom, sa podjelom državne vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudku vlast.²⁶

U decembru 1989. godine izvršene su ozbiljne partijske transformacije za provođenje demokratskih reformi u društvu. Dobijena je načelna podrška za radikalne promjene. Međutim, u društvu su djelovale različite i međusobno suprotstavljene grupe koje su bile raspoređene po različitim pozicijama vlasti. Imale su pasivan odnos prema reformskim zahtjevima, jer su željele zadržati svoj uticaj. Takve grupe su imale vaninstitucionalnu vlast i paralelni uticaj u vitalnim područjima kadrovske politike, privrednog sistema, bankarstva, informisanja... Uslijedile su brojne afere vezane za „Agrokomerc“, Hamdiju Pozderca, Neum...²⁷ U prethodnom sistemu favorizovana je društvena svojina, utopijski koncept udruženog rada, komplikovanost i neefikasnost delegatskog sistema... Mnogi nisu tražili rješenja „koja bi favorizovala novi reformski kurs i afirmaciju tržišne ekonomije“²⁸ nastojeći da vrata društvo unazad, u centralizam unitarizam... Sve to je usporavalo demokratizaciju društva. Usledio je rat i agresija na BiH što je dodatno prekinulo i usporilo demokratizaciju kompletnog društva. Tek nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine obnovljeni su procesi demokratizacije.

U poslijeratnom periodu nastavljeni su procesi demokratizacije i razvoja društva. Ratne rane teško su se sanirale. Trajale su opstrukcije i blokade funkcionisanja i razvoja države. Sve to je usporavalo proces demokratizacije, stabilizacije i razvoja demokratije. Potpuna ili stvarna demokratizacija se čini nemogućom, teško dostižnom, pa ipak „ona se mora dogoditi i sigurno će se dogoditi“.²⁹

Demokratizacija obuhvata i lokalnu samoupravu. Ona se provodi kroz reformu lokalne samouprave.³⁰ Ali, lokalni nivoi vlasti, zapravo jedinice lokalne samouprave imaju izuzetno važnu ulogu postizanju uslova koji omogućuju prijem Bosne i Hercegovine u članstvo Evropske unije. Demokratizacija Bosne i Hercegovine je dugotrajan, složen i težak proces. U tom obimnom poslu i procesu trebalo bi da se riješe etnički problemi, ratno naslijeđe prošlosti, uspostavi vladavina prava, potpuno poštuju ljudska prava... Sva rješenja trebaju biti demokratski donesena, demokratskim metodama i kompromisom. Očekivati je da će BiH na kraju tog procesa postati potpuno demokratska država.

Sloboda medija i demokratizacija

Sloboda medija je mjera nivoa demokratičnosti i razvijenosti društva. Ostvarenje slobode medija kroz omogućavanje raznolike i pluralističke javne rasprave, u širem kontekstu slobode izražavanja, jedan je od prioriteta na putu ka Evropskoj uniji i druge reformske izazove koji stoje pred Bosnom i Hercegovinom, kao kandidatom za punopravno članstvo. EU je predana pružanju

²⁶ Omer Ibrahimagić, *Društveni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Autor, Sarajevo, 2009., str.325.

²⁷ Nijaz Duraković, *Prokletstvo Muslimana*, „Harfografi“, Tuzla, 1998., str.272-273.

²⁸ Muhamed Filipović i Nijaz Duraković, *Tragedija Bosne*, „Valter“, Sarajevo, 2002., str.132.

²⁹ <https://hu-benedikt.hr/?p=44347>

³⁰ Mirko Pejanović i Elmir Sadiković, *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, „Šahinpašić“, Sarajevo. Zagreb, 2010., str.85-92.

podrške kako Bosni i Hercegovini i ostalim zemljama zapadnog Balkana. Vlasti trebaju riješiti ova pitanja na način da sloboda medija bude garantovana. Očekuje se kreiranje konkretnih akcionih planova u skladu s novim metodologijama pristupnih pregovora s fokusom na pravosuđe, osnovna prava i poglavlja koja se odnose na pravdu, slobodu i sigurnost. Modernoj demokratiji su neophodni mehanizmi predstavljanja i institucionalna podjela na državu i civilno društvo, te izgradnja međunarodnog civilnog društva...³¹

Mediji igraju značajnu ulogu u podsticanju razvoja društva, te je neophodno da svi zajedno preuzmu odgovornost za ispunjavanje uslova koji će spriječiti izloženost javnosti manipulacijama. Ogovornost medija je da vode računa o etici i profesionalnim standardima. Kako bi se omogućio nesmetan rad medija, BiH ima zadatak da provede niz reformi koje su uslov za ulazak u proces pristupanja. Doneseni su brojni zaključci koji su vodilja očekivanih i željenih promjena koje BiH treba ostvariti u narednom periodu.

Sloboda medija u direktnoj je vezi sa stepenom demokratizacije društva. Ne mogu postojati slobodni mediji u nedemokratskim društvima, a demokratizacija društva nije moguća bez slobodnih medija. Činjenica je da je BiH podijeljeno društvo i to se odražava na medijski prostor i demokratizaciju. Posebno zabrinjava činjenica da nema značajnijih pomaka kada je riječ o slobodi medija, te da se prema nekim pokazateljima često pogoršava stanje novinarskih sloboda. Još ima napada i prijetnji novinarima. To najbolje ilustruje koliko je BiH daleko od evropskih i demokratskih standarda.

Potpuno nezavisni mediji su rijetki. Nizak stepen demokratije i ekonomsko siromaštvo društva proizvela su medije zavisne od različitih političkih i ekonomskih centara moći. Pred političkim i ekonomskim pritiscima, otvorenim i javnim, mediji su na putu da potpuno izgube nezavisnost i slobodu. Svemu tome treba dodati i naslijeđe prošlosti, kada su mediji i novinari tretirani kao društveno politički radnici, što je rezultiralo niskim stepenom društvene i profesionalne svijesti o značaju slobode medija. Malo se radilo na popravljaju stanja u ovoj oblasti. Novinarima neće niko pokloniti profesionalnu slobodu, za nju se treba izboriti, a to se može ostvariti profesionalnim pristupom novinarskom poslu. Istovremeno treba se senzibilirati javno mnijenje za sve ove probleme, te javno govoriti o pritiscima na novinare. U svakom demokratskom društvu napad ili pritisak na novinare i medije je štetan i društveno neprihvatljiv.

Nezavisni i profesionalni mediji imaju veliki značaj za tranziciona društva kakvo je bosanskohercegovačko. Oni su važni za snaženje demokratskih odnosa, za afirmaciju slobode izražavanja i za unapređenje stanja ljudskih prava. U BiH stanje je takvo da su mediji uglavnom u rukama političkih centara moći, ali sve češće i u rukama ekonomskih i finansijskih lobija koji njima upravljaju na način koji ne odgovara očekivanjima demokratske javnosti. Vladajući krugovi, umjesto da se okrenu reformama, privlačenju investicija, bave se time kako ovladati medijima, policijom, sudovima, bankama tako da su mediji jedna od bitnih poluga u očuvanju vlasti.

Nadati se da će sadašnja nastojanja građana da se stanje u BiH društvu promijeni uticati na stvaranje povoljnije demokratske atmosfere. Mediji u Bosni i Hercegovini, bilo da je riječ o privatnim ili o javnim servisima, slabi su, neprofesionalni, potkupljeni i zavisni od političko-

³¹ Džon Kin, *Mediji i demokratija*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1995., str.124-125.

poslovnih središta moći. Sve to kreira nepovjerenje javnosti, neobjektivnost i druge ozbiljne probleme kod uspostavljanja modernog, demokratskog servisa za građane. Svi novinari žele se suprotstaviti pritiscima i objektivno izvještavati. *Politički i finansijski pritisci* koji postoje osnovni su problemi s kojima se susreću vlasnici, urednici i novinari. Istodobno, svi mediji imaju zapravo ograničeno i usitnjeno tržište, koje diktira pogrešno postavljen politički sistem – tako da imamo medije koji su jasno podijeljeni po političkoj ili etničkoj liniji i gdje političke stranke ili konstitutivni narodi imaju svako svoj medij.

Potrebna je bolja podrška EU medijima u BiH. Lokalni javni mediji su pod apsolutnom kontrolom lokalnih vlasti. Privatni mediji, od kojih su neki u direktnom vlasništvu stranaka, politički i ekonomski su zavisni od određenih stranaka i tačno se zna koji medij podržava koju političku opciju. Što se tiče podrške iz EU-a medijima u BiH, ne vidimo pritisak na vlasti da uvedu međunarodne i evropske standarde u Javnom servisu, finansijska pomoć nezavisnim medijima je gotovo beznačajna. Sve je manje treninga, edukacija, specijalizacija za novinare. Najčešće se sve svodi na okrugle stolove ili konferencije na kojima se ukazuje na probleme, daju se neke preporuke, ali to ne može promijeniti stanje.

Uloga medija u procesu demokratizacije i kreiranju savremenog društva velika je i značajna. Funkcionisanje demokratije zahtijeva aktivno učestvovanje građana i nepristranost medija. Demokratske promjene ne dovode automatski do slobode medija, već je u pitanju dugotrajan i složen proces. Demokratski izabrani nosioci vlasti deklarativno prihvataju slobodu medija, ali u praksi sve ostaje po starom. Sloboda medija teško je ostvariva i zahtijeva velike napore civilnog društva u cjelini. Poduzetničkim obrazovanjem stvara se kapacitet za promjenu na nivou pojedinaca i na nivou institucija. To je jedini način kojim se mogu mobilizirati pojedinci i institucije na promjenu, a tek time se svima izjednačavaju šanse.

Demokratizacija otuđene političke vlasti može se odvijati samo kroz transformaciju predstavničke demokratije u neposrednu demokratiju i autokratskog u demokratsko odlučivanje, putem referenduma i drugih oblika ličnog izjašnjavanja građana. Za takvu demokratizaciju društva mogu se boriti one političke partije koje se demokratski organizuju i na demokratskim principima djeluju. Za demokratizaciju otuđene političke vlasti od presudne je važnosti decentralizacija vlasti i upravljanja, demonopolizacija politike i razvijanje slobodne inicijative građana. Razvoj demokratskog društva nije moguć bez demokratizacije cijelog društva. Demokratizacija društva i političkih institucija ne može se zamisliti bez suštinske promjene svojinskih odnosa. Savremena demokratizacija treba biti potpuna i da zahvati sve segmente društva. Ekonomsko i društveno propadanje može se zaustaviti jedino demokratizacijom cjelokupnog društva. Kroz demokratizaciju mogu se „u hodu“ sanirati razvojni propusti.

Zaključak

Razvijenom i zdravom demokratskom društvu potrebni su aktivni građani, sposobni upućivati artikulisane zahtjeve izabranim zvaničnicima, kao i efikasne državne institucije koje su otvorene i odgovorne biračima i koje rade transparentno. Demokratizacija je proces proširivanja političkih sloboda i prava građana, kako ličnih sloboda, kao što su sloboda savjesti i

vjeroispovijesti, sloboda govora i mišljenja, sloboda udruživanja itd., tako i s obzirom na prava građana u učestvovanju upravljanjem društvenim poslovima i drugim oblastima društva. Proces demokratizacije zahvatio je komunističke zemlje nakon pada Berlinskog zida 1989. godine. Demokratizacija se provodi i u nedemokratskim društvima borbom za ljudska i politička prava i slobode. Kontinuiranim procesom demokratizacije, razvojem Evropske unije demokratija je prevazišla nacionalne granice. Ovim procesom demokratizacija i demokratija su istupile iz okvira nacionalnih država. Skeptici se pitaju je li moguće mnogonacionalnu Evropsku uniju demokratizirati. To je historijski slijed razvoja demokratizacije kao procesa i razvoja demokratije kao projekta.

Historija je puna procesa demokratizacije. U mnogim državama demokratizacije su uspjele, a u nekim promjene zaostaju i društva stagniraju. Razvijena demokratska društva mnogo prije i brže prihvataju promjene, demokratiziraju se, upotpunjujući svoju demokratiju. Ovi procesi zavise od stabilnosti, razvijenosti sistema, kulture i demokratske tradicije. Demokratizacija i demokratija bolje uspijevaju ako se ne nameću.

Literatura

1. Bursać Dejan, *Demokratizacija u 21. veku*, Politikon, 2015., br.11, str.40-52.
2. Duraković Nijaz, *Prokletstvo Muslimana*, „Harfograf“, Tuzla, 1998.
3. Filipović Muhamed i Duraković Nijaz, *Tragedija Bosne*, „Valter“, Sarajevo, 2002.
4. Gidens Entoni, *Sociologija*, Ekonomski fakultet Beograd, Beograd, 2005.
5. Kin Džon, *Mediji i demokratija*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1995.
6. Kozić Faruk, *Priručni leksikon demokratije i ljudskih prava*, „Meligrafprint“, Zenica, 2018.
7. Kozić Faruk, *Demokratija i ljudska prava i bosanskohercegovački društveni ambijent*, „Meligrafprint“, Zenica 2011.
8. *Leksikon temeljnih pojmova politike: abeceda demokratije*, Fond otvoreno društvo Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994.
9. Letica Slaven, *Demokratizacija hrvatskog društva: naslijeđe i suvremeni tijekovi*, Diacovensia: teološki prilozi, Vol. 10 No. 1, 2002., str. 105-113. (<https://hrcak.srce.hr/40234>)
10. Maldini Pero, *Demokracija i demokratizacija*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008.
11. Maldini Pero, *Demokratizacija i vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu*, Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju, Vol. 2. No. 1., 2005. (<https://hrcak.srce.hr/38289>)
12. Maldini Pero, *Obnovljena religioznost i demokratizacija hrvatskog društva*, Hrčak, Vol. 15 No. 6 (86), 2006. (<https://hrcak.srce.hr/18355>)
13. Ibrahimagić Omer, *Društveni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Izdavač: Autor, Sarajevo, 2009.
14. Pejanović Mirko i Elmir Sa vić, *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini*, „Šahinpašić“, Sarajevo, Zagreb, 2010.

15. Radosavljević Duško i Matijević Nikolina, *Demokratija – proizvod saradnje elita?*, Politikon, 2014, br. 8, str. 22-35.
16. Samuel P. Huntington, *Treći talas: demokratizacija na kraju dvadesetog veka*, „Stubovi kulture“, Beograd, 2004.
17. Ulrich Bek: *Rizično društvo. U susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić, 2001.
18. Ulrich Bek: *Svetsko rizično društvo. u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2011.

Internet adrese

1. <https://www.bib.irb.hr/369537> (20.10.2019.)
2. <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/democratization>
3. proleksis.lzmk.hr/17332/ (19.10.2019.)
4. <https://ipe.hr/program/demokratizacija-javnih-usluga/> (20.10.2019.)
5. http://www.pfsa.unsa.ba/pf/wpcontent/uploads/2018/11/Europeizacija_i_demokratizacija.pdf (20.10.2019.)
6. <http://www.ldamostar.org/publikacije/demokratizacija.pdf> (20.10.2019.)
7. Miklenić Ivan, *Demokratizacija se mora dogoditi*, Glas Koncila (<https://hu-benedikt.hr/?p=44347>) (13 rujan 2015)
8. <https://onkrajgradbisca.wordpress.com/2013/09/09/demokratizacija-vsakdanjega-zivljenja/> (10.10.2019)

DEMOCRACY OF THE SOCIETY

Summary

The paper discusses the process of democratization as a permanent and permanent obligation of states and societies. Democratization depends on many important factors that influence it. The result of democratization is a democracy that is broader and more complete with more rights and freedoms. Democratization entails fundamental political, social, cultural changes that are moving in a democratic direction. It can be a transition from an autocratic, semi-democratic or non-democratic system to a democratic political system. The result can be stabilization of democracy or de-stabilization. Democratization is influenced by various and numerous factors. The ideal results of democratization are for citizens to complete their rights, the right to vote, to exercise the rule of law, to improve the functioning of the system, to improve the standard of citizens.

Keywords: *democratization, democracy, democratic change, regime change, authoritarianism, developing countries, democratic deepening, social care, authoritarian policy, political institutions, legislative policy, modernization, transition*